

ספר השק שלמה - שרשים לרבי שלמה פפנהיים

ספר חשק שלמה - שרשים

מילון מעמיק של לשון הקודש

מאת רבי שלמה פפנהיים זצ"ל

דיין בברסלאו

מחבר הספר 'יריעות שלמה' על לשון הקודש

ראש הספר נדפס פעם אחת בברסלאו תקס"ב

וכלו יוצא לאור עתה לראשונה מכת"י המחבר

עם מבוא וביאורים וציונים ומקורות ומפתחות מפורטים

ע"י הרב משה צוריאל

מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים

תשע"ה

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות
מינהל התרבות
אגף מכוני מחקר תורניים

עורך הספר:
הרב משה צוריאלי
רחוב בית הלל 13
בני ברק

כל הזכויות שמורות למכון שלמה אומן ז"ל (ע"ר)

<http://www.machonso.org>

wso@shaalvim.co.il | 08-9276664

Printed in Israel

מכתב ברכה מאת ראש ישיבת שעלבים

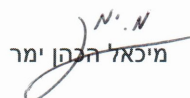
הרב מיכאל ימר שליט"א

עונג הוא לי לכבד בדברי ברכה את צאתו לאור בפעם הראשונה של הספר 'חשק שלמה – שורשים' מאת הרב המדקדק רבי שלמה פפנהיים זצ"ל, איש אשר רוח בו, דיין בעיר ברסלאו שבגרמניה לפני כמאתיים וחמישים שנה. אפס קצוה של הספר, על השורשים המתחילים באותיות א' וב', נדפס ע"י המחבר בשנת תקס"ב, כהמשך והרחבה לספרו הגדול 'יריעות שלמה', וכולו נדפס רק עתה בפעם הראשונה מכת"י המחבר ע"י הרב משה צוריאלי שליט"א, תלמיד חכם מופלג ורב אנפין, לשעבר המשגיח הרוחני בישיבת שעלבים, במסגרת מפעלי 'מכון שלמה אומן' שע"י ישיבתנו. השילוב שבין מדקדק קדמון מעמיק וחדשן לבין מהדיר, תלמיד חכם מופלג, מבין מנוסה ודייקן הביא לתוצאה מרשימה, המגשימה לכל חובב לשוננו את השיטה הישנה-חדשה של המחבר בהבנת עומק לשון הקודש.

יישר כוחו של הרב צוריאלי שליט"א, ויזכה להפיץ תורה בעל פה ובכתב עוד רבות בשנים בבריאות ובנחת.

ברכה מיוחדת מקרב לב לידידי הרב יואל קטן שליט"א ראש מכון שלמה אומן על פעילותו הנמרצת והמסורה בדעת ובתבונה רבה בהוצאה לאור של כתבי קדמונים, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בספר זה ובספרים האחרים שהמכון מוציא לאור, לזכרו ולעילוי נשמתו של ידידי מנוער ר' שלמה אומן הי"ד. תודתי גם למשפחה הנכבדה ולהנהלות המכון והישיבה, ולכל המסייעים בהחזקת מפעל חשוב זה, המזכה את הרבים בנכסי רוח מהודרים ומתוקנים. אשרי ישיבתנו שזכתה למכון כה מכובד, המוציא לאור ספרים רבים וחשובים לזיכוי הלומדים.

בברכת כהנים באהבה

מיכאל ימר

ישיבת הסדר / גבוהה

מכון מרדכי לבני חו"ל

מדרשה לבנות

ישיבה תיכונית

חטיבת ביניים

כולל אברכים

מכון לרבנות
ע"ש הרב אלון מרכוס

מכון לדיניות
ע"ש יהודה קולינימוס

מכללה לחינוך ע"ש דוד לנדר

בית ספר שלהבת בנים

בית ספר שלהבת בנות

אולפנה לבנות

גני ילדים

מכון שלמה אומן

ספר חשק שלמה

“שרשים”

ביאורים למילים ולקשרי מילים
למשפחות מילים המסתעפות מאותן אותיות-יסוד שבלשון הקודש
שהיא שפה נשגבה המתוכננת בהגיון פנימי
ונוצרה ע“י הקב“ה

ספר זה נתחבר ע“י הרב המרומם, דייץ בעיר ברסלאו
הרב שלמה פפנהיים זצ“ל
מחבר הספר “יריעות שלמה” על שמות נרדפים

נדפס כעת לראשונה מתוך כתב-יד
כאשר רק 39 עמ’ ממנו נדפסו בשנת תקס“ב

יוצא לאור בעזרת החונן לאדם דעת
על ידי
משה צוריאלי
בני ברק

שֵׁרִישִׁים

נ ו ס פ י ה א מ נ"ת י ו

לר' שלמה מפנהיים בעה"מ יריעם שלמה זארכע כנסות

עם הספור

ח ש ק ש ל מ ה

ב ר ע ס ל א

שנת תקס"ב לפ"ק

B r e s l a u,

gedruckt in der Königl. privil. Stadtbuchdruckerey bey seel. Graffes Erben und Barth.

צילום שער דפו"ר של החלק הראשון של הספר

[illegible]

תוכן עניינים

2	על חשיבות חיבור ספרים והפצתם - דברי רב סעדיה גאון
3	מבוא מאת העורך
11	הקדמת הרב המחבר
16	אות א
71	אות ב
113	אות ג
137	אות ד
163	אות ה
178	אות ו
178	אות ז
198	אות ח
238	אות ט
254	אות י
262	אות כ
290	אות ל
310	אות מ
332	אות נ
348	אות ס
373	אות ע
410	אות פ
441	אות צ
465	אות ק
493	אות ר
524	אות ש
560	אות ת
573	טיוטא של המחבר מכתה"י - ראשית החלק הרביעי של ספר 'יריעות שלמה'
581	מפתח לחלק משרשי המילים שנתבארו בספר
594	מפתח לביאורי השמות הנרדפים שבספר
598	מפתח לחלק מביאורי המקראות שבספר
612	מפתח לחלק מביאורי הלשון שבספר
614	מפתח למקצת ענייני מוסר ואמונה שבספר
620	על מכון שלמה אומן ז"ל

על השיבות חיבור ספרים והפצתם

דברי רב סעדיה גאון בהקדמתו לפירושו על ספר קהלת

(תרגום הרב יוסף קאפח, עמ' קסג-קסד)

"כיון שרומם [ה'] יתעלה את המלומדים, ונישא את החכמים וכו', השפיעו מכוחם וזוהרם השפע המקווה וכו', כלומר פתיחת כל סתום, ובירור כל ספק ופירוק כל קשה, ומסרום לתלמידים בדרך הקרובה והקצרה ביותר. וכל מי שהיה רחוק מהם ואינו נמצא בקרבתם לא היה אפשר לו ללמוד, ולא הושג לו הדבר, מחמת ריחוק הדרכים והעדר האפשרות להגיע [אליהם], ולפיכך לא השיגו דברי העיון והחידושים, ולא נתלבנו לימודיהם, בגלל ריחוקם. והיה מן הנמנע לשלוח אליהם שליחים, כי לא יכלו ללמוד בעל-פה כל מה שהם צריכים ללמוד ולדעת, עם קוצר ימי חייהם והתמעטות החכמים. וקרוב היה הדבר לאובדן המדעים, והעדר החכמות, ויתמעטו הלימודים וישתכחו, ותשתלט הסכלות. והנה, מרוב חסדי ה' ועוצם השגחתו, נתן בליבם לכתוב ידיעותיהם, ולקבצם בחיבורים וספרים, כדי שיתקיימו וישארו ויגיעו לידי הרחוקים והמופלגים והנמצאים עתה, ושיבואו לדורות הבאים, ויהיו הלימודים כוללים הכל, ו[יהיו] התועליות שלמות, ודברי דורות החולפים נשארים, ופירושי הראשונים ברורים, ומי ששכח ילמד, ומי שנעלם ממנו דבר יידע. ונהגו הכל בכך, והלכו בדרך זו דור אחר דור ותקופה אחר תקופה בעזר ה' וסעדו. ועל עניין זה זירז החכם, מתוך דאגה ופחד על המדע ושמירתו ללומדיו וחיסה עליו, ומחשש שישתכח ויאבד ויכלה, ואמר 'עֲשׂוּת סְפָרִים הִרְבָּה אֵין קֶץ' (קהלת יב, יב), כוונתו לקבץ המדעים, ולכנוס ענייניהם וסוגיהם בספרים שינצרום, כדי שילמדו מהם, ויתקיימו לדורות עולם, וישארו עם חלוף הזמנים'. ועל כגון זה נאמר בתורה 'כתוב זאת וְזָכְרוֹן בְּסֵפֶר' (שמות יז, יד), 'כְּתֹבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת' (דברים לא, יט), ונאמר לאחד מגדולי הנבואה 'עֲתָה בּוֹא כְתֹבָה עַל לִיחַ אֲתָם וְעַל סֵפֶר חֻקָּה וְתִהְיֶה לְיוֹם אַחֲרוֹן לְעַד עוֹלָם' (ישעיה ל, ח), ואחד החסידים אמר בחילוי "מִי יִתֵּן אִפּוֹ וְיִפְתָּבוֹן מְלִי, מִי יִתֵּן בְּסֵפֶר וְיִחַקּוּ: בְּעֵט בְּרָזָל וְעוֹפֶרֶת לְעַד, בְּצוּר יִחַצְבוּן" (איוב יט, כג-כד), וכל זה מתוך דאגה לדברים, וחיסה על אובדנם. והרי חובה גדולה הטיל הבורא יתעלה על כל מי שהשפיע עליו מחכמתו, וְחָנְנוּ מזיו התבונה, לפקוח עיני הסכלים, ולעורר את מי שאינו יודע..."

1 וכן פירש הנצי"ב פסוק זה "עשות ספרים הרבה אין קץ" (בהקדמתו לפירושו ל"שאלות דרבי אחאי גאון", מהד' מוסד הרב קוק, עמ' 33).

מבוא מאת העורך

3	 אודות הרב המחבר וספריו
4	 על ספר "יריעות שלמה"
5	 שאר יצירותיו של הרב המחבר
5	 מאמרי הרב בגרמנית
6	 על ספרנו
8	 ביאורים בענייני הדקדוק בספר זה
9	 מהדורתנו

אודות הרב המחבר וספריו

רבי שלמה ב"ר זליגמן פפנהיים נולד בעיר צילץ שבמחוז שְׁלִזְיָה (בתקופתו גרמניה, והיום בשליטת פולין) בערך בשנת ת"ק (1740). לא ידוע עליו הרבה, כי אם שאביו היה דיין בצילץ, והוא עצמו שימש שנים רבות כדיין בעיר ברסלאו עד פטירתו בשנת תקע"ד (1814). בשנת תקמ"ד הוציא לאור בדיהרנפורט את החלק הראשון של ספרו 'יריעות שלמה', עיון עמוק בלשון הקודש ודיון במילים נרדפות במקרא, ובו הוא הראשון בדורות האחרונים שמצדד בשיטת השורש בעל שתי אותיות ואף בעל אות אחת, בניגוד לשיטה המקובלת שכמעט לכל התיבות קיים שורש בן שלוש אותיות. מאוחר יותר בשנת תקע"א (1817) נדפס החלק השלישי של הספר, ורק שנים אח"כ נדפס החלק השני ע"י ידידו של המחבר המדקדק הידוע רבי וולף היידנהיים, שלו העביר רבנו המחבר עוד בחייו את כל ספרי הדקדוק שלו, כולל גם את כתבי היד שלא הספיק להדפיס, כי החליט בשנות זקנותו להקדיש את כל זמנו ללימוד תורה. הטיוטא של ראשית החלק הרביעי של 'יריעות שלמה' מודפסת מכת"י בסוף ספרנו זה. אחרי החלק הראשון של 'יריעות שלמה' הדפיס רבנו את החלק הראשון של ספר חשק שלמה - שרשים, בס"ה 76 עמודים, בברסלאו בשנת תקס"ב, אך לא זכה להדפיס את שאר הספר, והוא נשאר בכת"י עד היום.

יש לכולנו לרחוש כבוד והערצה להרב המחבר, שלא די שהיה מצויין בידיעת כל המקרא, בשליטה גמורה בזכרוננו הפינומינלי, וגם היה זכרן גדול לכל ענייני התלמוד כפי שרואים מהציטטות שלו, אלא היה מחונן בחוש מוסרי נעלה, והטיף לרעיונות נשגבים, מְגוֹבִּים

לעתים גם בהגיון פילוסופי המבוסס על כתבי גדולי בעלי המחשבה בעם ישראל, הרמב"ם במורה הנבוכים, רבי חסדאי קרשקש באור ה', רבי יוסף אלבו בספר העיקרים ועוד.

על ספר "יריעות שלמה"

הרב המחבר התפרסם תחילה ע"י ספרו "יריעות שלמה", ביאור לשמות נרדפים. חלק ראשון נדפס בשנת תקמ"ד (1784), החלק השני של הספר, אותו מסר כאמור עם שאר כתביו לרב היידנהיים הנ"ל, יצא לאור אחרי פטירת המחבר בשנת תקצ"א (1831), ועוד קודם לכן יצא לאור החלק השלישי ע"י המחבר בשנת תקע"א (1811). הספר עוסק בעיקר בביאור שמות נרדפים ומילים נרדפות במקרא, אבל יש בו גם הגדרות ועיונים פילוסופיים בענייני זמן ומקום.²

בתור מדקדק היה רש"פ הראשון במאות השנים האחרונות שהתנגד לשיטה הקיימת בדקדוק העברי מימיו של ר' יהודה חיוג' ועד ימינו, שכל שורש עברי הוא בן שלוש אותיות. היום הדעה הזו החולקת על שיטת ר"י חיוג' מקובלת הרבה יותר.

בהקדמה לספר יריעות שלמה (עמודים 23-40 במהדורת תשע"ו) ביאר המחבר את שיטתו, ששבע האותיות האמנתיות הן האותיות המצטרפות לאותיות השורש, ובעזרתן נבנים הצירופים השונים של המילים. גם הספר 'חשק שלמה - שרשים' בנוי במידה רבה על יסוד זה, והוא מפנה לדבריו הנ"ל בעניין אותיות האמנתיות בהקדמת יריעות שלמה תשעים ואחד פעמים. נוסף לכך הוא מפנה ארבעים פעם לביאורים זהים לנאמר בספרנו שהאריך בביאורם ב"יריעות שלמה", ואנו ציינו אליהם בהערותינו.³

2 פרופ' יוסף קלוזנר ("היסטוריה של הספרות העברית החדשה", עמ' 255) טוען שהמחבר הושפע גם מהפילוסופים עמנואל קנט וג'ון לוק. אבל דברים אלו מוכחים ע"י הרב המחבר עצמו, שכתב: "מה שדיברתי בעניינים עיוניים ממהות הזמן, המקום התנועה וכיוצא בזה, שהערת עלי עד כה, אינם העתקות מדברי זולתי, אבל הם רובם מה שתכנתי בְּזֶרַת עיוני [ע"פ הפסוק בישעיה מ, יב 'ושמים בזרת תכן'] וחקירתי הקלושה" (הקדמה ל"יריעות שלמה" חלק ראשון דף י ע"ב; ובמהדורתנו שנת תשע"ו עמ' 48). הרב השתמש לעיתים בכינויים מסוימים שהם לשונם של פילוסופי זמנו, אבל הבעת הרעיונות שהוא מביא בעניינים אלו הם פרי רוחו וחידושו. (נעזרנו בהכנת מבוא זה בדבריו של פרופ' קלוזנר בספרו, ובערכו של רש"פ בויקיפדיה).

3 הנני מודיע לרבים, כי ידידי הטוב מר אנדרו שוורץ (ניו ג'רסי, ארה"ב), העביר לידי צילום של כתב היד של גוף ספר "יריעות שלמה". את מהדורתי שיצאה לאור בשנת תשע"ו כקובץ אינטרנטי ונמצאת במאגרי המידע הכנתי על פי נוסח הדפוס, ואם יהיה מי שירצה בעתיד לההדיר מחדש את הספר "יריעות שלמה" ע"פ כתה"י הנני מוכן למסור לו את הצילום הזה.

שאר יצירותיו של הרב המחבר

נוסף על היות הרב המחבר דיין בעירו, הוא היה פורה מאוד ביצירותיו הספרותיות. בשנת תקס"ח (1808) הוציא לאור דרוש מוסרי לפיוט הנאמר בליל יום כפור "כי הנה כחומר ביד היוצר". ושנה אחרי פטירת הרב המחבר נדפס מאמרו "מאמר גאולת מצרים וגודל מעלת מצות תפילין".

ספר אחר שכתב הרב בשם 'אגדת ארבע הכוסות' התפרסם מאוד, ונדפס במהדורות חוזרות ונשנות, י"ד במספר! בעקבות אסונות כבדים שפקדו את הרב המחבר זה אחר זה, בהם מותם בגיל צעיר של שלושה מילדיו ופטירת אשתו בעת לידתה, כתב מאמר מופת זה⁴. הוא כתוב בסגנון מליצי וְשׁוֹכָה-לב. "כוס" ראשונה היא "כוס התרעלה", בה מתוארת "שפלות המין האנושי" במובן של מיעוט כוחותיו. כוס שניה היא "כוס תנחומין", ראשית כי רעות העולם אינן מוחלטות שהרי הטוב שבעולם הוא מרובה [רעיון זה נמצא ב"מורה נבוכים"], ושנית אין רע מוחלט כי מה שרע לזה הוא טוב לאחר אלא שהאדם הוא קצר-השגה ואינו רואה זאת, ונחמה שלישית היא העובדה שגם באיש אחד מה שרע לו היום עשוי ליהפך לו לטובה למחרת וכו'. לכוס השלישית הוא קורא "כוס ביד ה'", וכמו מענהו של הקב"ה לאיוב גם כאן יש מענה מאת ה', כביכול, על הנסיונות בהם ה' מעמיד את האדם. הכוס הרביעי הוא "כוס ישועות", בה מסופרים חסדי האל והשגחתו על האדם, מבחר יצוריו. הרב המחבר מסיים את ספרו במילים "הבטחון בה' הוא הנעלה על כל הנחמות והחריצות המרפאות שבר בעליהן".

מאמרי הרב בגרמנית

נוסף לתפקידו כדיין ולכתיבת חיבוריו בענייני לשון הקודש, רצה רבנו לחזק את בני דורו, בשעה שרבים מיהודי גרמניה החלו לנטות אחרי ההשכלה והחלו להתרחק מהתורה והמצוות. לפיכך כתב המחבר שתי חוברות בגרמנית, להוכיח את מציאות האלוקים:

Beitrage zur Berichtigung des Beweises vom Dasein Gottes aus der reinen Vernunft, Breslau, 1794

Abermaliger Versuch Uber den ontologischen Beweis vom Dasein Gottes, Breslau 1800

גם בפולמוסים ציבוריים הלכתיים מצא מקום להוסיף ולחזק את נאמני התורה. בזמנו של

4 וההדרנו אותו בסוף מהדורתנו של "יריעות שלמה" (שנת תשע"ו).

הרב המחבר נטו השלטונות הנוכריים לאסור על קבורת המת מיד אחרי מיתתו, והורו לעכב את הקבורה ליומיים בגלל החשש שמא רק התעלף ולא מת ממש. היו גם מבני ישראל שרצו לנהוג כך, והרב המחבר כתב ופרסם שלושה קונטרסים בגרמנית כדי למנוע את שינוי ההלכה, ולקיים "כי קבור תקברנו ביום ההוא" (דברים כא, כג). אלו הם:

Die fruhe Be-erdigung bei den Juden, Breslau 1795

Die Norwendigkeit die Fruhen Be-erdigung, Breslau 1797

Deduction einer Apologie fur die fruhe Be-erdigung 1798

כמו כן, נגד כמה מבני דורו שבקשו שהתפילות יהיו בשפת לעז ולא בלשון הקודש, וכן רצו להשמיט מהתפילות את הזכרת ציון וירושלים ובקשת קיבוץ הגלויות, ושהחינוך בבתי הספרי ימסר לפיקוח הממשלה הנוכרית, כתב הרב המחבר קונטרס בשם:

Freymuthige Erklerung uber die Kritik des Gottesdienstes der Juden und deren Erziehung der Jugend, Breslau 1813

שפירושו: בירור מכובד בעניין דברי המבקרים של הפולחן היהודי לאלוקים [בבית הכנסת] ואודות החינוך לבני הנוער.

על ספרנו

כאמור, החלק הראשון של ספר חשק שלמה - שרשים, בס"ה 76 עמודים, נדפס בברסלאו בשנת תקס"ב, ושאר הספר נשאר בכת". החלק שנדפס מכיל ביאורים רק לשתי האותיות הראשונות של האלף-בית (להלן עד עמ' 113), אבל שאר כתב היד, הכולל 365 עמודים, נמסר ע"י רבנו לידי המומחה הידוע ללשון הקודש, פרשן הפיוטים ובעל ה"מסורה", הרב בנימין זאב וולף היידנהיים, בתקוה שיוציא אותו לאור. אבל מפני חוסר ממון הדבר לא יצא לפועל. בשנת תקס"ח (1808) יצאה לאור חוברת ("פרוספקט") "קונטרס רגל מבשר" בה מתבקש הציבור להשתתף במימון הדפסת הספר הזה, המוגדר בה: "ספר יסודות שרשי לשון עברי וסרעפותיהם, צירופם, שיתופם והבדלי-מְתַרְדְּפֵיהֶם [כלומר שמות נרדפים] לכל משפטים וחוקותיהם", אבל זה היה ללא הועיל. הספר לא נדפס, והמחבר נפטר כש שנים אחר כך בלי לראות את גאולת עמלו ויגיעו.

ברוך השם שמסר עולמו לשומרים, שלא יאבד מן העולם יהלום יקר זה - ספרו "חשק שלמה", שהוא באמת אוצר כל טוב. כתב היד לא היה מוכר במשך יותר ממאתיים שנה. בחסדי השם חיפש ידידינו ר' אברהם שוורץ נ"י (ניו ג'רסי, ארה"ב) רבות, ומצא שכתב-יד זה נמצא בספריית מוסקבה, הספרייה הלאומית של רוסיה, והוא העביר אלי צילום של כתב

היד, וכן העביר אלי צילום של הטיוטה שכתב הרב שלמה פפנהיים כהכנה לחלק הרביעי של ספרו יריעות שלמה, שנמצא בספריית ורשה. יהי מבורך עדי עד על שהועיל בזה רבות לעם ישראל⁵.

הרב שלמה פפנהיים קרא לספר זה "חשק שלמה", נוסף לשם "שרשים" המבטא את תוכן הספר. כנראה בחר בשם זה על פי המקראות: וַיְהִי כְכִלּוֹת שְׁלֹמֹה לְבָנוֹת אֶת בֵּית יְדֻן וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל חֶשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת (מל"א ט, א): וְאֶת כָּל עָרֵי הַמְּסָכָנוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְשְׁלֹמֹה וְאֶת עָרֵי הָרֶכֶב וְאֶת עָרֵי הַפָּרָשִׁים וְאֶת חֶשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חֶשֶׁק לְבָנוֹת בִּירוּשָׁלַם וּבְלִבְנוֹן וּבְכָל אֶרֶץ מִמְּשָׁלָתוֹ (שם יט):

מה ההבדל בין "אהבה" ל"חשק"? ענה על כך רמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פנ"א, מהד' הגר" קאפח עמ' טט): "וכבר ידעת כי האהבה המופלגת עד שלא תישאר מחשבה בדבר אחר זולת אותו האהוב, הוא החשק". ולכן טוב ויפה עשה הרב שלמה פפנהיים לקרוא לספר חשוב זה בשם זה⁶.

וכתב הרב יעקב עמדין ('משנה לחם' על המשנה, תחילת מסכת פאה): "וכן המייגע עצמו רק ליישב דקדוקי לשון במשנה ובתלמוד על פי דברי בעלי מלאכה זו (=ידיעת לשון הקודש) אפילו אינו מחדש בה לא דין ולא דבר סֵתֶר, מצוה רבה היא בידו כדי להסיר כל גמגום ולהרבות כבוד התורה. ולימוד זה נקרא אצל הר"מ [=רמב"ם] מצוה קלה, פרק ב' דאבות. אבל באמת בעיני היא אחת מן המצוות הגדולות שבתלמוד תורה. כי בלתי ידיעת לשון הקודש על נכון לא יגיע אדם לשום דְּבַר מדע וְהַשְׁפֵּל בתורה בכל חלקיה, הן בלימוד המעשי והן בעיוני, בין בנגלה בין בנסתר. בלעדי הכרת הלשון, דקדוקו ומליצתו על הנכונה, לא ירים איש ידו ורגלו בבית המדרש". עכ"ל.

5 כתה"י של ספר שרשים חשק שלמה מספרו בספריית מוסקבה 182 No. 282, וניתן לצפות בו בקישור <http://dlib.rsl.ru/01006568152>. הטיוטה של תחילת החלק הרביעי של יריעות שלמה נמצאת בספריית ורשה בכתובת: Emanuel Ringelblum Jewish Historical Institute Rkps 609 (in Warsaw (ul. Tłomackie 3/5, 00-090 Warsaw, Poland).. צילום החלק הראשון של ספרנו שיצא לאור בתקס"ב [עד סוף אות ב"ת] נמצא במאגר "אוצר החכמה" תחת השם "שרשים" לר"ש פאפנהיים, וב-Hebrew books תחת השם "חשק שלמה" לר"ש פפנהיים.

6 אמנם צ"ע מה ראה שלמה המלך בשעתו לעסוק בבניינים אלו בכל מרצו חשקו? ונראה לומר, כי כיון שזה נוגע לכבוד מלכות ישראל, שהייתה בשלימותה בתקופתו ("כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה, שנאמר 'וישב שלמה על כסא ה' למלך'. שמות רבה, טו, כו), הרחיב ובנה בכל חשקו, כי היה בזה כבוד שמים, כמו שתקנו חז"ל בברכה שאומרים על ראיית המלך "אשר חלק מכבודו ליראיו".

ביאורים בענייני הדקדוק בספר זה

רבי שלמה פפנהיים היה מומחה גדול בענייני לשון, והרבה פעמים הוא מנסה להסביר לבני דורו עניינים דקדוקיים בעזרת הבאת דוגמאות בשפת אשכנז (=גרמנית). כיון שמהדורתנו מיועדת לת"ח בזמן הזה שאין להם תועלת בהשוואות אלו, דילגנו על מקצתן, והשארנו רק את אלו שלדעתנו יוכלו להיעזר בהן מביני היידיש.

הרב המחבר משתמש בקביעות בכמה מונחים לועזיים. כדי לא לציין בכל פעם ופעם מהו תרגום המושג בלשון הקודש, נעשה זאת כאן, ועל הלומד לזכור זאת בכל פעם שייזכר ביטוי זה.

לכל משפט בדיבור שיש בו תיאור פעולה, יש נושא, והוא מי שעושה את הפעולה, וזה נקרא "סובייקט" או "נומינאטיף" NOMINATIVE. יש גם "נשוא" - והוא מי שמקבל את הפעולה, והוא נקרא "אובייקט" או "אקוזאטיף" ACCUSATIVE, וזהו המקבל הישיר, שהוא העיקר במשפט. אבל לעיתים קיים במשפט גם מקבל עקיף, שהוא מְשֻׁנֵּי בחשיבותו, והוא נקרא "דאטיף" DATIVE, ובלשון המדקדקים "מוֹשָׁא".

לדוגמא: "ראובן מסר לשמעון עציץ פרחים" - ראובן הוא הסובייקט, עציץ הפרחים הוא האובייקט, והוא "אקוזאטיף", ושמעון הוא גורם עקיף במשפט זה, והוא רק "דאטיף" - "מושא".

כמו כן משתמש הרב במילה "גענעטיף" GENETIVE, כלומר כינוי שייכות ("הבית שלי"). נחזור לדקדוק העברי. הרב פותח כל ערך בהגדרה של הנושא באחד משלושה אופנים. או שהוא כותב "שם", והוא שם עצם, הגדרה כללית לחפץ (כדור) או למושג (חופש). או שהוא כותב "פֶּעַל" כלומר פעולה. או שהוא כותב "מילה" כלומר מילה שאינה לא שם ולא פועל, ומשמשת בפעלים ושמות כדי לבאר את הכוונה.

יסוד גדול בספר זה הוא שהרבה מילים משמשות דבר והיפוכו. כבר רש"י הזכיר מושג זה (שמות כז, ג ד"ה לדשנו): "כי יש מילות בלשון עברית מילה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה, כמו (תהלים פ, י) ותשרש שרשיה, (איוב ה, ג) אויל משריש, וחילופו (שם לא, יב) ובכל תבואתי תשרש. וכמוהו (ישעיה יז, ו) בסעיפיה פוריה, וחילופו (שם י, לג) מסעף פארה, מפשח סעיפיה. וכמוהו (ירמיה נ, יז) וזה האחרון עצמו, שבר עצמותיו. וכמוהו (מ"א כא, יג) ויסקלוהו באבנים, וחילופו (ישעיה סב, י) סקלו מאבן, הסירו אבניה, וכן (שם ה, ב) ויעזקוהו ויסקלוהו. אף כאן לדשנו להסיר דשנו... עכ"ל.

מהדורתנו

הבאנו כאן בקוצר-אומר סקירה בענייני הרב ומעשי ידיו, אבל אין זה דומה למי שיקרא ישירות במקור בספריו דברי קודש אודות שפת קודשנו.

כל מה שבספרנו מוקף בסוגריים מרובעים הוא תוספת ממני המעתיק. מה שמוקף בסוגריים עגולים הוא מדברי הרב המחבר (פרט לחלק גדול ממראי-המקום שמוקפים גם הם בסוגריים עגולים).

ניקדתי את אלפי הפסוקים שרבינו מביא בספרו. פעמים רבות החלפתי ושמתי ו' תמורת קובוץ או חולם חסר כדי להקל על הקורא בן-זמננו, שלא תמיד מכיר את פסוקי המקרא בעל פה. גם לא נזהרתי לדייק תמיד לשים דגש כמו שנמצא בתנ"ך.

זכות גדולה חנני הבורא, לגאול ספר זה ולהביאו לידי אוהבי התורה וחוקרי לשון הקודש היודעים להעריך את ערכה הנפלא⁷. מודה אני לפני אבי שבשמים, ומבקש שכמו שזיכני לסדר אותו כן יזכו אחי בני ישראל ללמוד בו. "ישוטטו רבים ותרבה הדעת" (דניאל יב, ד). אני מודה לראשי ומנהלי מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים, שבמסגרת מפעליהם החשובים החליטו להוציא לאור גם ספר זה לתועלת הרבים.

המשימש לתלמידי חכמים

משה צוריאל

בני ברק

⁷ הנני מודיע לרבים, כי נמצא בידי צילום של כתב היד של גוף ספר "חשק שלמה". אם יימצא ת"ח חרוץ שירצה בעתיד לההדיר שוב את הספר "חשק שלמה" בצורה מושלמת יותר (כולל תרגום כל המילים בגרמנית, הוספת הערות וכו') הנני מוכן למסור לו העתק צילום זה.

[illegible]